

Robert Wright: Evoluce Boha

Přel. A. Hradílek. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2011. 489 s.

Americký publicista Robert Wright, který na sebe již dříve upozornil pozoruhodnou knihou *Morální zvíře*,¹ přišel s další převratnou novinkou, tentokrát knihou *The Evolution of God*.² Dějiny náboženství, které líčí, jakkoli materialistické, podle něj ve skutečnosti potvrzují oprávněnost náboženského světového názoru. Ne tradičně náboženského světového názoru, ale přesto názoru, který je v důležitém smyslu náboženský.

Na první pohled to zní jako protimluv. Na jedné straně se Wright domnívá, že bohové vznikli jako iluze a že další vývoj představy Boha je v určitém smyslu evolucí iluze. Na druhé straně samotný průběh této evoluce naznačuje existenci čehosi, co můžeme vskutku označit za božské. Iluze sama byla během svého vývoje upravena tak, že se přiblížila věrohodnosti.

Ačkoli věda se neustále měnila, upravovala, či dokonce opouštěla staré teorie, přesto tento vývoj nikdo z nás nepovažuje za důkaz proti vědě. Naopak se domníváme, že neustálé přizpůsobování vede vědu blíže k pravdě. Totéž se děje s náboženstvím. Wright souhlasí se sociologem Emilem Durkheimem, že všechny významné společenské instituce se zrodily z náboženství.

Jakkoli jsou síly utvářející náboženství rozmanité, prvotní podnět jeho vzniku nejspíš přišel především od lidí, kteří se stejně jako my snažili porozumět světu. Neměli však výhodu moderní vědy, a proto došli k předvědeckým závěrům. Jak se později poznání světa prohlubovalo – zejména za pomoci vědy –, rozvíjelo se odpovídajícím způsobem i náboženství.

Náboženství, jak byla zaznamenána antropology, nám mohou mnohé napovědět o prostředí, na jehož půdě se vyvíjela. Bohové mění své vlastnosti, spojují se s jinými bohy a mění jim jména. Přitom se také mohou zásadním způsobem měnit články víry, nenajdeme však nová celá náboženství, která by přišla „odnikud“. Dokonce i když čteme hebrejskou bibli pozorně, poznáme, že i příběh o Bohu, který nám prostředkuje, se vyvíjel.

Wright se odvolává na stále větší počet odborníků, kteří předpokládají postupný vývoj celého judaistického náboženství z dřívějšího polyteismu. Náboženství Izraelitů dospělo k monoteismu pouze po období „monolatrie“ – výlučného uctí-

1 Wright, R., *Morální zvíře*. Přel. A. Hradílek. Praha, Lidové noviny 1995.

2 Wright, R., *The Evolution of God*. New York, Little, Brown and Company 2009.

vání jediného Boha, aniž by popíralo existenci jiných bohů. Lze pozorovat pohyb od antropomorfního polyteismu k abstraktnějšímu monoteismu.

Wright dovozuje, že „internacionalistická“ zahraniční politika – zdůrazňující široké spojenectví a vytvářející příznivé podmínky pro obchod – vyžaduje určitou míru úcty k cizím bohům. Pokud si místní lidé myslí, že mohou spoluprací s cizinci získat, mohou buď přijmout jejich boha, nebo v tom přinejmenším nebránit svým spoluobčanům. Když ale vztah s cizinci považují za hru s nulovým součtem, bude nejspíše jejich teologie uzavřenější.

Abrahámovský Bůh nebyl původně bohem míru a tolerance. Když čteme nejstarší části bible jednoznačně vyhlášením nástup monoteismu a položíme si otázku, který z citů v nich se projevujících tato prohlášení přímo podporoval, pak bude odpovědí spíše nenávist než láska, spíše odvěta než soucit. Pokud můžeme soudit, jediný pravý Bůh – Bůh Židů, pak křesťanů a posléze muslimů – byl podle Wrighta původně Bohem pomsty.

Postupně se v židovství a zejména v křesťanství stal Bůh milostivější a milosrdnější. Představa lidí o bohu se mění a postupuje směrem k pokročilejší morálce. Pokud se zdokonaluje Bůh, pak je to podle Wrighta důkazem – snad ne tím nejsilnějším, přesto však jistým důkazem – vyššího záměru. Pokud se v průběhu dějin u lidí prohlubuje morální poznání, bez ohledu na to, jak pomalu a přerývaně, pak to bude naznačovat, že to vše má nějaký hlubší smysl.

Náboženství, která dospějí do velikosti, mají sklon k přepisování vlastních dějin. Zdůrazňují však svou odlišnost od stávajících náboženství, místo aby uznala, že přirozenou cestou vyrostla z jejich prostředí. Najdou si převratnou postavu – Mojžíše, Ježíše, Mohameda – a přemění ho v převratnou postavu. Jeho poselství vykreslí tak, aby se ostře odlišovalo od historického pozadí, jehož je dané poselství ve skutečnosti plné.

Wright poněkud podceňuje, že křesťanství je velice inkluzivní vůči židovství (Starý zákon) a islám vůči židovství i křesťanství. Starozákonní proroci podle Nového zákona prorokovali Krista, pro Mohameda je zase Ježíš největším prorokem před ním. V dějinách náboženství vůbec nepanuje ono „ostré odlišování“, které poněkud zjednodušeně naznačuje Robert Wright.

Bez ohledu na tvrzení křesťanských evangelíí byl podle Wrighta historický Ježíš apokalyptický Žid, jemuž podobné jste mohli v té době potkat, jak se potuluji po palestinských vesnicích v očekávání dne, kdy Izrael zaujme své slavné místo mezi národy. Jemu připisovanou kosmopolitní morálku – otevřenost všem národům, lásku překračující hranice – dodatečně vložili do jeho poselství kosmopolité, kteří později založili institucionalizované křesťanství.

Podle některých znalců přispěl zásadním způsobem ke konečnému úspěchu rozšíření křesťanství Pavel. A Pavel se podle všeho více než Ježíš zasloužil o to, aby nové náboženství naplnil myšlenkou bratrské lásky mezi národy. Pavel chtěl rozší-

řit svou firmu, ježíšovskou značku. Chtěl založit pobočky – obce Ježíšových následovníků – ve městech po celé římské říši.

Wright dokonce tvrdí, že i kdyby se Pavel nikdy nenarodil, každé náboženství, které by převládlo v římské říši, by podporovalo přátelství mezi národy. Kdybyste vládli mnohonárodnostní říši, asi byste uvažovali o prosazení náboženství, které podporuje soulad mezi národy. Konstantinova konverze ke křesťanství možná vůbec nebyla náhodná. Konstantin zkrátka rozpoznal v křesťanství nejlepší prostředek k udržení společenského konsensu.

Ve skutečnosti je „kosmopolitní“ Ježíšova morálka nejpodrobněji líčena v nejžidovštěji zbarveném kanonickém evangeliu, v Matoušově. Tam se nachází jak apokalyptická proroctví (kapitola 24), tak i „kosmopolitní“ morálka v Horském kázání – viz kapitoly 5 a 7. Pavel rozhodně nevytvořil přátelské náboženství. Křesťané bývali v dobách pronásledování naopak nazýváni „nepřáteli lidského pokolení“.

Mohamed byl podle Wrighta člověkem, který ve své době dokázal změnit poměry více než Mojžíš nebo Ježíš. Založil stát, a z této základny cestou války a míru vytvořil velkou říši. I jeho poselství bylo později upravováno a opravováno. Někteří muslimové až dodnes zdůrazňují jeho bojechtivost a vedou svatou válku, zatímco jiní muslimové trvají na tom, že islám je, v duchu nejlepšího Prorokova odkazu, náboženstvím míru.

Mohamed používal k rozšíření svého území současně válku i diplomacii. Moderní Mohamedovi kritikové, kteří při vytváření seznamů „džihádstických veršů“ pečlivě vynechávají celé části Koránu, mají v jednom pravdu: Mohamed prosazoval expanzionistickou zahraniční politiku a válka přitom byla rozhodujícím nástrojem. Na druhé straně až do své smrti navazoval také spojenectví s nemuslimskými arabskými kmeny.

Ať už si myslíme o existenci božho vnuknutí cokoli, lidem jejich vlastní přirozenost umožňuje se domnívat, že jsou mu vystaveni. Přesněji řečeno: lidé mohou věřit, že jsou vedeni božím vnuknutím, které je shodou okolností politicky výhodné s ohledem na jejich vnímání pozemských poměrů. Jsme političtí živočichové a přirozený výběr nás vybavil politickým kompasem, který dokáže pracovat podivuhodným způsobem.

Z celých dějin abrahámovských náboženství plyne ponaučení, že každá kniha svatého Písma může být využita k nejrůznějším účelům. Náboženství mívají své silné i slabé chvíle. Nicméně pro muslimy i křesťany představuje cestu k osobní spáse dodržování morálních pravidel, která udržují sílu jejich společenství. Úspěšná náboženství tím, že dohlížela na dodržování pravidel, jež měla vést k individuální spáse, podporovala chování, které přispívalo k udržení celospolečenského pořádku.

Dnešní globální společenský řád je podle Wrighta opět ohrožován chaosem. Náboženství se dnes zdá být spíše problémem než řešením. Napětí mezi Židy, křesťany a muslimy – nebo přinejmenším mezi některými Židy, křesťany a muslimy – ohrožuje světový řád. A napětí je posilováno svatými Písmy těchto nábo-

ženství – nebo přinejmenším tím, jak jsou tato Písma vykládána lidmi, kteří napětí prohlubují.

Muslimové, křesťané i Židé mají odedávna jedno společné: sklon k přehánění své vlastní výlučnosti. Rozhodně to podle Wrighta nevyplývá dobře s dávným tvrzením, že se zakladatelům těchto náboženství dostalo zvláštního zjevení. Přesto mohou být abrahámovská Písma v určitém, i když méně dramatickém smyslu, opravdu považována za zjevenou pravdu. V těchto Písmech se totiž zjevuje směr morálního vývoje provázejícího dějiny lidstva.

Směřování dějin, dané základním proudem kulturní evoluce, vede lidstvo z praktických důvodů k užitečným naukám, které jakoby „zázrakem“ obsahují prvky morální pravdy. Pokud se lidé mnohem častěji dostávají do vztahů s nenulovým součtem (jak domáci, tak cizinci mohou získat) s permanentně rostoucím počtem lidí zeměpisně i kulturně stále vzdálenějších, rozumné sledování vlastního zájmu je nutí k tomu, aby uznali zájmy, a tedy také lidství, ostatních.

Skutečnost, že morální řád existuje, neznamená, že existuje Bůh. Na druhé straně to podle Wrighta svědčí ve prospěch hypotézy o existenci Boha a v neprospěch opačného světového názoru. Ve velkém sporu dnešního myšlení – mezi těmi, kdo spolu s vyznavači abrahámovské tradice vidí vyšší záměr, transcendentní zdroj smyslu, a těmi, kdo nic takového nevidí, podporuje zjevná existence morálního řádu onu první stranu.

Kdyby abrahámovská náboženství zmírnila svá přesvědčení o vlastní výjimečnosti – ve vztahu mezi sebou a nakonec i ve vztahu k neabrahámovským vyznáním, mnoho křesťanů, Židů i muslimů by to považovalo za útok na svou víru. Podle Wrighta by to však bylo spíše jejím potvrzením. V jádru každého z těchto náboženství je přesvědčení, že existuje morální řád a budou-li se abrahámovské představy o Bohu vyvíjet do naznačené podoby, bude to dalším důkazem, že takový řád existuje.